

Iso pala

McQUAIL, Denis. Media performance. Mass Communication and the Public Interest. London, Sage Publications 1992. 350 s.

Denis McQuail (Oxfordissa opiskellut entinen Southamptonin yliopiston sosiologian "reader" joka 1970-luvun lopulla kutsuttiin Amsterdamin yliopiston tiedotusopin pääprofessoriksi) on Euroopan tuotteliaimpia ja nimekkäimpiä tiedotustutkijoita. Hänen oppikirjansa *Mass Communication Theory, An Introduction* (1983, laajennettu toinen painos 1987) on lajissaan käytetyimpiä maailmassa. Sitä edelsivät jo 1960-luvulla julkaistut tutkimukset television poliittisesta roolista Englannissa (yhdessä Jay Blumlerin ja Joseph Trenamanin kanssa) sekä viestintäsosiologian klassikoiksi muodostuneet yleisesitykset alkaen 1969 julkaistusta *Towards a Sociology of Mass Communications*.

Meillä suomalaisilla on aihetta myhäillen todeta, että näistä klassikoista yksi, Longmanin *Aspects of Modern Sociology* -sarjassa 1975 ilmestynyt 200-sivuisen *Communication*, on viimeistelty täällä: teoksen alkusanat on päivätty Tampereella lokakuussa 1974 kun McQuail toimi Tampereen yliopistoon vastaperustetun tiedotustutkimuksen apulaisprofessorin viranhoidtajana. Alamme uskomuksiin tosikertomuksiin kuuluu tältä ajalta se, että kansainväliseksi teoriaguruksi nousut brittikollega kävi ensimmäistä kertaa elämässään sanomalehden toimituksessa nimenomaan Tampereella, Aamulehdessä Raino Vehmaksen isännöimänä.

Suomessa saatua ensikosketusta seurasi sitten Englantiin paluun jälkeen tiivis yhteys mediatodellisuuteen kun McQuail kutsuttiin johtamaan tutkimuksia 1974-77 istuneelle kuninkaalliselle

lehdistökomitealle. Näiden tutkimusten keskeinen toimeksianto oli selvittää sanoma- ja aikakauslehtien toimituksellista laatutasoa (editorial standards). Tässä on nyt esiteltävän teoksen lähtökohta: McQuail toteaa esipuheessaan miten hän tuolloin yritti ensimmäistä kertaa systemaattisesti haltuunottaa 'mediaperformanssin' käsitettä suhteessa joukkoviestintään yleisiin tehtäviin ja miten hänelle paljastui asiaa koskevan tutkimuksen vähäisyys, niin teoreettisen kuin empiirisenkin. Komitealle tehty raportti *Analysis of Newspaper Content* täytti hallinnollisen tarpeen, mutta tutkijan mieleen jäi halu pureutua asiaan perusteellisemmin.

Tutkijan halu selvittää joukkoviestintän suoritustason ja yhteiskunnan vaatimustason välistä suhdetta kasvoi vuosien varrella sitä mukaa kun uusi tekniikka muutti viestintämaaisemaa ja julkisuuden sekä yleisen edun käsitteet saivat uutta sisältöä. Niinpä tämän teoksen aikaansaamisesta muodostui McQuailille liiki kahden vuosikymmenen pituinen 'henkilökohtainen ongelma'. Hän jakoi sitä muiden kanssa mm. IAMCR:n konferensseissa 1980-luvulla organisoimassaan työryhmässä, ja yhtenä sen välituotoksena on kansainvälisen viestintän sisältöjä koskeva luku Suomen Unesco-toimikunnan 1986 julkaisemassa kokoomateoksessa *Approaches to International Communication* (toim. Kivikuru & Varis).

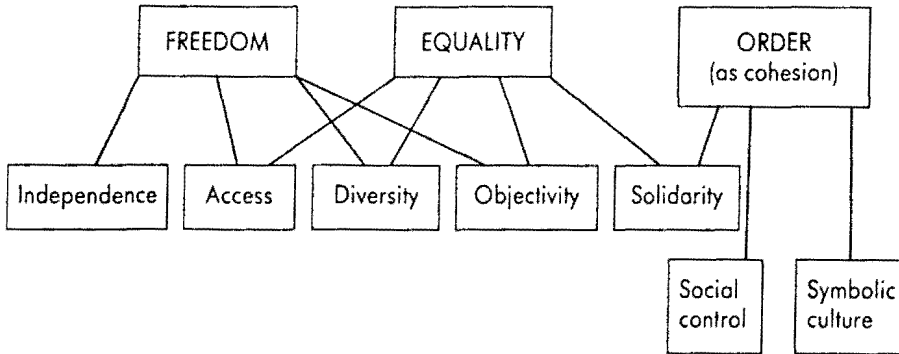
Jos tämän teoksen alkuviritys silloin 70-luvulla edusti enemmän tai vähemmän satunnaista subjektiivista tutkimusintressiä, osuu lopputulos nyt 90-luvulla yleisessä katsannossa mitä keskeisimmälle ongelma-alueelle. Medioiden suoritustason määrittäjiä ja punnituksia kaipaavat tänään avukseen niin mediat itse kuin niiden ympärillä kiehäävät etupiirit. Perinteiset vastaukset kuten sananvapauden takeet ja julkisen sanan neuvostot eivät näihin haasteisiin yksin riitä, vaan joukkoviestintä kaikkine valta- ja vastuusuhteineen on noussut agendan kärkipäähän niin viestintäpolitiikassa kuin tiedotustutkimuksessa. Tätä uutta

painotusta edustaa myös mediaetiikan ja -kriittikin harrastus sekä viestintän kuluttajien aktivoituminen kansalaisyhteiskunnan mallin mukaisesti: nyt viestintämaaiseman tuomareiksi pyrkivät paitsi poliitikot ja tutkijat myös ihmisoikeuksiin asiansa perustavat kansalaisliikkeet, joiden tueksi on kaavauiltu jopa kansainvälistä tribunaalia.

Eikä kysymys ole vain väkivaltaisaltöjen kaltaisista ikuisuuskysymyksistä tai Persianlahden sodan kaltaisista super-tapahtumista, vaan suoritustason mitauksia kaivataan myös viestintän rakennekysymyksissä. Esimerkiksi keskittymiskäsitteet törmäävät yllättävän usein siihen, että mediasisältöjen monipuolisuutta suhteessa omistuksen keskittymiseen ei ole kunnolla tutkittu. Tämän sarjan tutkimusta edusti Pertti Hemánuksen 1970-luvulla tekemä mittaus sitoutumattomien sanomalehtien poliittisesta suuntautumisesta, mutta sarjan jatkokoon ei meillä valitettavasti ole ollut tungosta (Hemánuskin tutki nyt mieluummin muutamia reportaasin tekijää tekstiensä subjektina kuin maamme koko lehdistöä demokratian välineenä).

Kuvaava osoitus siitä, miten ajankohittaiseen saumaan McQuailin teos ilmestyy, löytyy *Journalism Quarterly* uusimmasta numerosta (Spring 1993): uutistutkimusta koskevassa teemanumerossa on kuusi artikkelia otsikoitu juuri Media Performance. Näin uusi näkökulma ei ole edennyt vain viestintäpolitiikan kentille, vaan se on saavuttanut myös tiukassa positivismissa pitäytyvän amerikkalaisen tiedotustutkimuksen.

McQuailin *Media Performance* koostuu 23 luvusta, jotka on jaettu yhdeksään osastoon alkaen julkisesta intressistä ja päättyen viestintäkulttuuriin. Teos on suorastaan hämmäntävän monipolvinen, jopa ensyklopedinen. Mutta punainen lankakin löytyy: McQuail nostaa medioiden suoritustason mittapuiksi läntisten yhteiskuntien perusarvot *vapaus, oikeudenmukaisuus/tasa-arvo ja järjestys/solidarisuus* — johdannaiset Ranskan vallankumouksen kolmesta iskusanasta.

Nämä 'mediaperformanssin periaatteet' on kirjassa tiivistetty ylläolevaan kuvioon.

Kirjan rakenne noudattaa tätä käsitte-erittelyä, sen jälkeen kun alkuluvuissa on ensin tarkasteltu yleisesti mediaperformanssin normeja ja tutkimusmenetelmiä. Vapauden alla käydään lävitse omistuksesta ym. viestimien sisäisistä ja ulkoisista rakennetekijöistä johtuvia ehtoja ja niiden ilmenemistä lopullisessa suorituksessa — sen verran mitä monessa suhteessa puutteelliseksi jäävä tutkimuskirjallisuus sallii. Monipuolisuutta (diversity) eritellään vieläkin perusteellisemmin, sekä käsitteellisesti että empiirisillä näytöillä höystettynä. Objektiviisuudelle on omistettu peräti neljä lukua, käsitte-erittelystä mittaustuloksiin erikseen tieto- ja arvoainesten osalta. Sosiaalisen koheesion alla tarkastellaan mm. vastakulttuureja ja terrorismia mutta myös yleisempää näköalaa symboliympäristöstä George Gerbnerin kulttuuri-indikaattoritutkimusten yms. valossa. Kulttuuritematiikkaa kehitellään edelleen mm. medioiden kansainvälistymisen valossa, ja loppuluvussa muistutetaan interaktiivisista medioista ym. informaatioyhteiskunnan ilmiöistä, jotka asettavat vakavan haasteen sellaisille käsitteille kuin julkisuus, julkinen palvelu ja yleinen etu.

Teos pyrkii siis tarjoamaan synteessin suuresta joukosta hajanaisia näkökohtia ja massiiviseen kirjallisuuteen nojautuen; kirjallisuusluettelo on liki 30 sivun mittai-

nen ja siinä on yli 800 nimikettä. Tekijä tuntee erinomaisesti niin eurooppalaisen kuin yhdysvaltalaisenkin tutkimuksen, vaikka englannin kielisen kirjallisuuden ulkopuolelle hän(kään) ei juuri ole vaihtunut menemään. Kirja onkin hyödyllinen jo pelkästään lähdeoteoksena.

Kirjallisuusluettelosta puheen ollen McQuailin lukeneisuuden osoituksena voi pitää sitäkin, että mukaan on päässyt jopa meiltä yhteen graduun (Veli Holopainen) ja muutamaan harjoitustyöhön perustuva selvitys kansainvälisten normien toteutumisesta lehdistökirjoittelussa. Toisaalta tässä on terveellinen muistutus siitä, että suomalainen tutkimus ei kansainvälisessä tiedeyhteisössä eikä viiteanalyysissä pärjää alkuunkaan ellei julkaisutoimintaa laajenneta suomen kielen ulkopuolelle (Holopaisen toimittama raportti ilmestyi englanniksi Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen sarjassa 1987). Kirjallisuusluettelosta löytyy toki myös Pertti Hemánuksen artikkeli objektivisuudesta (*Journal of Communication* 1976), samoin Tapio Variksen artikkeli tv-ohjelmien kansainvälisestä virrasta (*Journal of Communication* 1984) sekä hänen toimittamansa teos *Peace and Communication* (1986). Suomalaista tuotantoa on edustamassa niin ikään em. Kivikuru & Varis sekä itseltäni kolme kirjaa. Kaikkiaan siis viisi suomalaisnimeä, heiltä kahdeksan nimikettä — noin yksi prosentti kaikista.

McQuailin synteisiin palataksemme, mikä on hänen johtopäätöksensä me-

diaperformanssin tilasta? Ensinnäkin hän toteaa (s. 273), että mediat seuraavat pikemminkin kuin johtavat eli vaikka medioilla on suuri potentiaali edistää yhteisiä humanitaarisia päämääriä, ne tekevät sen vain hyvin sporadisesti ja vaikeiden — ne ovat yhteiskunnallisten voimien välikappaleita pikemminkin kuin primaaritoimijoita. Toiseksi hän päätelee (s. 301-302), että kaikesta vääristelystä, etnosentrisyydestä ja stereotyyppioinnista huolimatta tutkimuksen näyttö osoittaa medioiden olevan yleisesti ottaen tasa-puolisempia, informatiivisempia ja vähemmän keskinkertaisia kuin niiden ankarat kriitikat väittävät.

Mutta tämä on tietysti vain heitonomainen yleistyminen ja McQuail korostaakin, että tutkimusta tulee jatkaa ja terästä, sekä käsitteellisesti tasolla — erityisesti kaikkien suoritusarvioiden perustana olevien normatiivisten lehdistäteorioiden kehitte-lynä — että relevantin empirian tasolla. Hän näkee performanssitutkimuksen tulevaisuuden kolmella loholla: 1) ammatikunnan ja mediaorganisaatioiden itsensä inspiroima tutkimus itsesääätelyn hengessä, 2) julkisen keskustelun määrittelemä tutkimusagenda ja 3) viestimiä sääntelevien sopimusten ja niiden monitoroinnin malli. Viimeksi mainittu ei viestintämaiseman liberalisoitumisen myötä ole suinkaan poistumassa kuvasta vaan viestinnän yhteiskunnallisen merkityksen lisääntymisen myötä päinvastoin nousemassa yhä tärkeämmäksi.

McQuailin oma teos on osoitus siitä,

miten tarpeellista on aika ajoin tehdä synteesejä sekä sovitella teoriaa ja empiiria kokonaiskuvaksi. Kiitettävää on tekijän pyrkimys noteerata ennakkoluulottomasti kaiken suuntaiset tutkijat, Glasgow Media Groupista ja Noam Chomskysta näiden vihamiehiin. Toisaalta ekuumeenisuus voi muuttua kriittikittömäksi referoinniksi. Näin on hieman käynyt objektiivisuuden kohdalla: McQuail tukeutuu lähinnä Jörgen Westerstählen tunnettuun malliin sen tietoteoriaa kuitenkin problematisoimatta (vaikka Hemanukseen ja minuun viittaillaankin).

Synteeseistä saattaa todella tulla pahimmassa tapauksessa käsitelmässää. Näin ei ole tässä tapauksessa käynyt, mutta niin iso on pala että purematta sitä ei kannata niellä.

Kaarle Nordenstreng

Löysät pois?

SAURI, Tuomo. Joukkoviestinnän rakenteita 1980-luvulta 1990-luvulle. Tilastokeskuksen julkaisusarja Kulttuuri ja viestintä 1993:1. Tilastokeskus, Helsinki. 84 sivua.

Suomalaisen joukkoviestinnän liikevaihto puolitoistakertaistui 1980-luvun kuluessa. Melkein kaikilla meni hyvin, kuten maassa muutenkin. Nyt on tilanne toinen, 1990-luvun alussa jaetaan pienevä kakkua. Kituliasta numeraalista kasvua vuonna 1992 näytti enää valtakunnallinen yleisradiotoiminta ja jotkut graafisen viestinnän erityisalat.

Tuomo Saurin tuore tilastollinen katsaus joukkoviestintäjärjestelmämme ti-

laan ottaa vauhtia vauhtia kasinotalouden vuosikymmeneltä. Nykyhetkestä piirretty muualtakin elinkeinoelämästä tuttu kuva. Helpon rahan kupla on puhjennut, talous piiputtaa ja sen mukana piiputtaa myös viestintäteollisuus — ainakin tilastojen etäisyydeltä katsellen.

Joukkoviestinnän rakenteita on lyhyt ja tiivis johdatus niihin puitteisiin, joissa viestintää Suomessa tuotetaan. Se on hyvin kirjoitettu, harkiten koottu ja jättää 1990-luvun kehityskulkujen pohtimisen lukijan älylliseksi huviksi — tai murheeksi. Parin vuoden kuluttua se on vanha kirja. Siksi se kannattaa lukea nyt.

Lehdistö eurokuntoon

Useammastakin Saurin esittämästä taulukosta syntyy tuttu vaikutelma. 1990-luvun alussa palataan monilla aloilla 1980-luvun alkupuolen 'tasolle'. Esimerkistä käy vaikka sanomalehtien yhteislevikki, joka vuosikymmenen taitteen huippulukujen jälkeen jälleen on laskemassa — vuonna 1992 oltiin suunnilleen samoissa lukemissa kuin 1986. Miten pitkälle 'taaksepäin' pitää palata, ennen kuin jalkojen alle löytyy 'tukevaa maata', jää arvailtavaksi.

Entinen kakku jaetaan kuitenkin 1990-luvulla uudella tavalla. Tilastoja ei enää tarvita todistamaan kakkoslehtien alamaakeä. Siitä ovat jo huolehtineet lisääntyneet lehtikuolemat. Sen sijaan sanomalehtien lukemiskäyttämisen rakenne näyttää meillä kiihtyvää vauhtia 'eurooppalaistuvan'. Viimeisimmät kehitystrendit ovat suurten ykköslehtien hitaasti kasvava osuus laskevista levikeistä ja iltapäivälehtien selvästi jatkuva menestys.

Iltapäivälehdistä näyttää olevan tulos sanomalehtijulkisuuden pääasiallinen 'vaihtoehto'. Niiden osuus levikeistä on reilusti kakkoslehtien yhteenlaskettua levikkiä suurempi. Tilastojen kuvaamista ilmiöistä voi yltyä myös spekuloidaan: ehkäpä entinen poliittisten mielipiteiden kirjo on muuttumassa yhä enemmän 'vakavan' ja 'kevyeen' välisten näkökulmien vä-

liseksi leikkiksi.

Siinä, missä useita lehtiä lukeva suomalaisen ennen luki paikkakuntansa ykköslehden lisäksi jotakin toista 'vakavasti' maailmaan suhtautuvaa lehteä, tarttuu päivän toiseksi lehdeksi entistä useammin iltapäivälehtien tarina Renny Harlinin polttareista tai hääkutsuista.

Moisen kehityksen murehtijat voivat tosin vielä lohduttautua sillä, että matkaa esimerkiksi Britanniassa vallitsevaan lehtiyleisön polarisoitumiseen on vielä. Populaarilehdistö on sittenkin meillä vielä lisuke, ei ainoa luettu lehti.

Mittaamisen ongelmat

Lehtikauppojen hurjia vuosia olivat 1986-1988, jolloin kaikkiaan 39 sanomalehteä vaihtoi omistajaa, sittemmin tahti on laantunut. Neljä suurinta sanomalehtiyritystä hallitsee runsasta kolmannesta koko levikeistä.

Lehdistön omistuksen muutoksia tutkittaessa murehditaan usein keskittymistä. Saurin esille nostamat mittarit kertovat omistuksen keskittyneen 1990 alkuun tultaessa vain vähän, murehtijoiden kannalta tilanne on vielä aika lohdullinen.

Sauri muistaa kuitenkin huomauttaa mitaamisen vaikeudesta. Hyvä esimerkiksi on kysymys, mitä oikein tapahtui, kun Aamulehti myi Pohjalaisen Ilkalle? Yhtäältä keskittyminen valtakunnallisesti pienehen, koska Aamulehden valtakunnalliset omistukset pienehenivät. Toisaalta taas Pohjanmaalta katosi lehtikilpailu käytännössä kokonaan: paikallinen omistus keskittyi rajusti. Kuten Sauri sanoo, siirryttiin "keskittymisestä keskittymiseen".

Sanomalehtien omistuksen keskittymisestä ja sen seurauksista keskustelamista haittaa siis ainakin se, että keskittymisen määrittäminen on hankalaa. Tämä jo ennen kuin aletaan keskustella sen hyvistä tai huonoista puolista. Niin kauan kuin 'tosiasiat' ovat määrittelemättömiä, lienee keskustelun etenemistä turha odottaa.